

Ja spoznah prve mladosti
Tuj krepost srcu u tvome,
Ter s ljubke zanijet radosti
Vježbah te i vodih sa mnome.

Još ako se s toga ognjica
Tva duša žari i kreće,
Nitko ini, sama Lezbica
Teb' s pjesnim grčkim priteče!

Strašim se teško da tira
I tebe udes moj ljuti,
Da s velja srca nemira
Želju ovu dičnu smaknu ti.

Spovjedah tebi dok mogah
Me pjesni, a tvoje ti meni,
I uzgred sudac njih bijah
I upravitelj ljuveni.

Il s' tvoga pjenja medena
Čestokrat slast bih kušao,
Il odkrih da si na nj lijena,
Sram bi te od mene hvatao.

Il predaš s moga izgleda,
Pokli mi pismo naudi,
Da tebe ne bi uvrijeda
Dostigla i udes moj hudi?

Predaj, Perilo, da žena
Strampute hodit ne uči,
Da s' tvoga pisma smamljena
Na ljubav srce ne skuči.

Mudra si, kćerice, ostavi
Uzroke isprazne ludosti,
U knjigah život zabavi
I slijedi uma svjetlosti.

Ženskoga lijepost sva lica
S vremenom tijeka izgine,
I spane jasna ružica
S tamnosti kože i oštine;

Nju stigne starost mržeća
Ukradom mukla stupaja,
Ter kađ joj sjede na pleća,
Sva' dobra tijela posvaja.

Tebe će žalost prostrilit,
„Ona bi lijepa“, kad riku,
Zrcalo i tvê ćeš okrivit
Ne kaže vjerno da sliku.

Priprosto biće jest tvoje,
Uzmnožna čim si dostojna,
Zamisli začas da no je
U tebe blaga nebrojna.

Nu sreća plaha varljiva
To grabi i drugom podaje,
Tko je ubog, bogat sad biva,
A bogat prosjak ostaje.

Ukratko rijet ću: Imanje
Sve i naše stvari smrt stigne,
Nu sama krepost i znanje
Od nje porazi ubigne!

Viđ' mene, koji izgubih
Vas, kuću i mjesto rođeno,
Ter štogod imah i ljubih,
Bješe mi u čas zgrabjeno.

Samo svijest umna čovika
S mnom obći i družu svudira,
Vrh koje carska šibika
Ne more vlast da prostira.

Kô hoćeš, nek ubojnime
Život mi mačom prikrati,
U ljudskih ustim' mē ime
Glasno će sa mnom ostati.

Ličen ću biti ja pjesnik
Gdi ishodi sunce i zapada,
Dok s brda svojih dobitnik
Rim bojni svijetom uzvlada.

Kćerice, uči mudrost i pjevaj,
Zgoda ti veljmi udiva,
Ter kad te snađe smrtni vaj,
Plamenu ubjegni vîk živa!

Željko Puratić

O ŽIVOTU I DJELU PUBLIJA KORNELIJA TACITA

Publija Kornelija Tacita mnogi smatraju najvećim historičarem staroga vijeka. Ostavio nam je izvanredna svjedočanstva o zbivanjima u rimskoj državi i napisao vješte analize rimskog društva, a ipak o Tacitovu životu znamo prilično malo. Sa sigurnošću ne možemo čak ni tvrditi da je njegovo osobno ime bilo Publije, jer se u nekim dokumentima naziva Gajem.

Poznat kao vrstan govornik i državni službenik koji je dospio sve do konzulske časti, Tacit se počeo baviti pisanjem tek u zrelim godinama. A tu je njegov izvanredni književni talent i dugotrajnim iskustvom stečen smisao za procjenu povijesne i političke situacije bljesnuo u punom sjaju, opisavši karakter vlasti rimske države u 1. stoljeću nove ere.

Promatra li se Tacit kao jedno od najvećih imena antičke književnosti, ili kao historičar, ili kao biograf, ili kao autor „Germanije“, djela s etnografskom i geografskom preokupacijom, te kao govornik i pisac spisa „Dialogus de oratoribus“, uočiti će se da se u svim tim raznorodnim djelima bavio analizom tiranije, jer — po njegovu mišljenju — neograničena vlast kvari i uništava vladara, koji time svoju državu vodi u propast.

Da bi u potpunosti dokazao svoje teze, nerijetko je vlastite radove i podatke u njima prilagođivao, ako ne i iskrivljavao. Dakle, poznata Tacitova izreka da piše „sine ira et studio“ (bez ljutnje i pristranosti) ne bi se uvijek mogla primijeniti na samog autora.

Tacit se rodio oko godine 55. nove ere, negdje u sjevernoj Italiji (Gallia Cisalpina) ili u južnoj Francuskoj (Gallia Narbonensis).

Ne zna se ništa o roditeljima Kornelija Tacita, pa tako ni o tome da li je on bio plebejac ili patricij. Kornelije je, doduše, bilo ime odlične rimske obitelji, ali su provincijske porodice obično uzimale prezime namjesnika koji im je dao građansko pravo. Bez obzira na porijeklo, Tacit je nesumnjivo odrastao u povoljnim životnim uvjetima, školovao se u dobrim školama, te se nakon svršetka školovanja mogao baviti javnim poslovima.

Tacit je proučavao govorništvo. Taj studij pripremao je mlade Rimljane za poslove državnih činovnika, a Tacitu je pomogao da stekne opća znanja o književnosti, posebno o proznoj kompoziciji i stilistici.

Godine 77. Tacit je oženio kćer tadašnjeg konzula Gneja Julija Agrikole. Ženidba s konzulovom kćeri pokazuje da je bio vrlo ugledan mladić. Svakako je njegovo daljnje napredovanje u državnim službama bilo povezano i s političkim ugledom njegova tasta.

Zahvaljujući i tome, postaje kvestor, a zatim, 88. godine, i pretor te član svećeničkog skupa koji je čuvao Sibiline knjige i nadgledao djelovanje inozemnih kultova.

Kad mu je istekla pretorska služba, Tacit napušta Rim i odlazi u provinciju kao proprator. Vraća se u Rim kad je njegov tast Agrikola mrtav a tiranija cara Domicijana na vrhuncu. Godine 96. tiranin je ubijen, a za sve Rimljanje, pa i za Tacita, došla su bolja, slobodnija vremena.

Godinu dana kasnije Tacit postiže vrhunac u svojoj činovničkoj službi — postaje konzul. Kao konzul drži nadgrobni govor svom prethodniku Verginiju Rufu, slavnom vojniku kojeg su nakon Neronove smrti godine 68. germanske legije proglasile carem, a on je tu čast odbio. Tacit ovim govorom nije samo pokazao govorničko umijeće nego i privrženost rimskom moralu i njegovanju vrline.

Godine 98. Tacit je u dobi od preko 40 godina napisao svoja prva dva poznata djela: „De vita lulii Agricolaë” i „De origine et situ Germanorum”, ili samo „Germania”. Ti su tekstovi najuže povezani s tadašnjim piščevim osobnim interesima.

„De vita lulii Agricolaë” životopis je Tacitova tasta, s posebnim naglaskom na Agrikolinu boravku u Britaniji sa svojstvom prokonzula i na životu u Rimu sve do smrti godine 93. Uz prikaz Agrikoline vojne u Britaniji, Tacit daje i geografski opis otoka, navodi narode koji tamo žive, te izlaže povijest prethodnih vojni.

„Agrikolin životopis” pisao je Tacit još pun sjećanja na strašne godine Domicijanove vladavine — zato žestoko napada tiraniju koju je podnosio strpljivo, bez javnog suprotstavljanja.

Agrikola je bio čovjek (tako ga Tacit bar opisuje) koji je posjedovao istinsku rimsku vrlinu — branio je i borio se za rimsku državu bez ropske pokornosti poluludom imperatoru Domicijanu, shvativši da je Rim veći od svojih vladara. Tacit je smatrao da pošteni ljudi treba da služe državi, iako joj na čelu stoji tiranin, a ne prelaziti u beskorisnu i najčešće pogubnu opoziciju. To dokazuje i Agrikolinim primjerom.

„Agrikolin životopis” Tacitu je možda poslužio i kao obrana. Ljudi koji su nadživjeli Domicijana, a bili su u carevoj nemilosti od kojeg im je svakog trenutka prijetila smrt, sada su svakako mogli dovesti u pitanje čast — i ne samo čast — onih koji su napredovali u službi tokom Domicijanove vladavine, a takvi su bili i Agrikola i Tacit.

Tacit je u svakom slučaju bio iskren protivnik diktature i teško je podnosio vladare iz kuće Flavijevaca, ali je sigurno bio dovoljno spretan da sakrije svoje osjećaje, a neki puta i da govori i djeluje protivno njima ne bi li se spasio Domicijanova bijesa i sebi osigurao napredak u službi.

Slijedeće Tacitovo djelo je „Germanija”, pisano gotovo istovremeno kad i „Agrikola”. Djelo opisuje Germaniju i njene stanovnike — plemena Germana koja su se još jedina u Evropi odupirala rimskoj vojnoj sili.

Ovom povijesnom monografijom Tacit je želio svoje sugrađane upozoriti na opasnost koja im prijeti sa sjevera, naglašavajući jednostavan život barbarskih Germana i suprotstavljajući ga moralnoj izopačenosti tadašnjeg Rima.

Pouke su vrlo lako shvatljive, one se rađaju iz jasnih kontrasta. Ali djelo nije samo didaktično, ono umjerenim i ozbiljnim tonom opisuje Germane i Germaniju s raznih stajališta. Sad se bavi poviješću, sad geografijom, etnografijom ili politikom.

„Germanija” je u ondašnje vrijeme bilo vrlo aktuelno štivo — ono je visokom državnom činovniku Korneliju Tacitu poslužilo da iznese svoje zamisli o mogućoj rimskoj strategiji na rajnskoj granici.

„Germanija” je, nesumnjivo, izvrsno djelo. Tu su Tacitovo poznavanje problematike i savršen stil došli do izražaja mnogo više nego u „Agrikolinu životopisu”. Naime, autor se pišući biografiju svog tasta nije mogao osloboditi emocija, obzira i pokušaja vlastitog opravdavanja, te je time znatno izgubio na kvaliteti.

Tacit se do svoje 45. godine iskušao u pisanju biografije, geografskog i etnografskog spisa, povijesne monografije. Istovremeno se bavio i pozivom za koji se školovao — govorništvo, zastupajući svoje klijente na sudu.

Godine 100. zajedno je sa svojim prijateljem, također piscem i povjesničarom, Plinijem Mlađim tužio prokonzula Afrike Marija Priska za protuzakonito utjerivanje novca. Dobio je proces zahvaljujući i vrsnim govorima koje je održao na suđenju. Sretan zbog pobjede koju mu je prvenstveno donijelo govorništvo, Tacit je bio u tim trenucima i razočaran. Znao je da je govorništvo izgubilo mnogo od svog značaja, utjecaja i ugleda što ga je uživalo u doba Republike.

Republika je omogućavala slobodan zamah govorničkog talenta, a carstvo je, pogotovo za vrijeme gorih careva, tu slobodu potpuno ukinulo. Propadanje retorike potaklo je Kornelija Tacita da napiše „Dialogus de oratoribus”.

Tacit se s radnjom vraća u svoju mladost, upoznajemo njegove učitelje Marka Apera i Julija Sekunda, te Kurijacija Materna i Vipstana Mesalu koji u razgovoru pokušavaju otkriti uzroke propadanja govorništva.

Očito je da je najvažniji Tacitov zaključak u „Razgovoru o govorništvu“ ovaj: govornišтво je izgubilo svrhu, ne odlučuje se više na skupštinama i u sudu, pa se ono izrodilo u puko nadmudrivanje. Ipak, smatra Tacit, ne treba žaliti za govorništvom: u dobro uređenom carstvu ga i ne treba! Govornišтво je, naime, stvorilo zločin: kad ne bi bilo zločina, ne bi trebalo nikoga ni tužiti ni braniti.

Bilo je rimskih historičara prije Tacita što su zapisivali događaje kojima su bili suvremenici. Aufidije Baso i Plinije Stariji došli su do Neronove smrti, a Kornelije Tacit nastavio je njihov rad napisavši svoje prvo veliko povijesno djelo – „Historije“.

„Historije“ počinju 1 siječnja 69. godine carem Galbom na vlasti i završavaju Domicijanovom smrću godine 96. To je vrijeme koje počinje krvavim borbama za vlast – u njima sudjeluju Galba, Oton, Vitelije i Vespazijan. Vespazijan i njegov sin Tit donijeli su stabilnije godine rimskoj državi, da bi se strahote ponovo nanizale u 15 godina Domicijanove tiranije.

Ali, veliki dio „Historija“ je izgubljen u mraku srednjeg vijeka, pa su do nas od 12 ili 14 knjiga, koliko je Tacit napisao, došle samo prve četiri i početak pete u kojima su izložene godine 69–70. Tada je Galba srušen s prijestolja, Oton došao na vlast, Oton ubijen, Vitelije zavladao, te na kraju Vespazijan pobijedio Vitelija i konsolidirao vlast.

16 Ono što je ostalo od „Historija“ tek je mali dio golemog djela u kojem Tacit dotjeranim stilom i istančanim smislom za sistematičnost ocrtava period vladavine triju Flavijevaca – oca Vespazijana i sinova Tita i Domicijana. Vjerojatno su najzanimljiviji bili dijelovi gdje je Tacit opisao prilike kojima je sam bio svjedok u zrelijim godinama: na primjer, stanje u rimskim provincijama osamdesetih godina ili događaji u Rimu iz posljednjih godina Domicijanove vladavine.

U sačuvanom dijelu „Historija“ zbivanja su prikazana s mnogo detalja, s mnoštvom epizoda, koje vode prema jednom krajnjem cilju – konačnom smirenju, „pax Romana“, pod novim carem Vespazijanom. Gotovo kao struktura epske pjesme.

Kornelije Tacit se u „Agrikoli“, „Germaniji“, „Dijalogu o govorništvu“, „Historijama“ čvrsto držao aktualnih društvenih i političkih tema, pišući o problemima koji su ga kao obrazovana čovjeka i političara najviše zanimali, i koji su mu se činili najkorisniji za obradu u datom političkom trenutku.

Ali, završivši „Historije“ s godinom 96. i smrću Domicijanovom, Tacit nije želio ići dalje u svom zapisivanju događaja iz neposredne prošlosti. Da bi što bolje shvatio i prikazao strukturu rimskog carstva, vratio se gotovo jedno stoljeće unatrag, u vrijeme kad je car Tiberije učvršćivao Augustove reforme i svoju carsku vlast. Tako je Tacit napisao svoje najpoznatije djelo – „Anale“ ili „Ab excessu divi Augusti“ – stvarajući ih vrlo dugo: završio je, naime, posao kada je već na prijestolju bio car Hadrijan. Ubrzo nakon svojeg najvećeg književnog uspjeha Tacit je umro, dakle negdje oko godine 120.

„Anali“ ili „Od smrti božanskog Augusta“ slijede tradicionalnu formu pričanja događaja po godinama s osvrtom na važnija zbivanja, te opisuju dinastiju Julijevaca od smrti Augustove godine 14. do kraja Neronove vladavine godine 68. „Anali“ su napisani u 16 ili 18 knjiga. (Točan broj ovisi o tome da li su „Historije“ imale 14 ili 12 knjiga; zajedno ih, nedvojbeno, mora biti 30.)

Do danas su ostale sačuvane samo knjige 1–4, dio 5. knjige i veći dio 6. knjige (godine 14–29. i 31–37) te knjige 11–16, okrnjene na početku i na kraju, jer prikazuju samo godine 47–66.

Knjige u „Analima“ Tacit je svrstao u veće skupine, tako da se 1–6. knjiga bave Tiberijem, prvenstveno njegovim odnosom prema nećaku Germaniku i prefektu tjelesne straže, moćnom Eliju Sejanu. Knjige 7–12 posvećene su Gaju (Kaliguli) i Klaudiju, a knjige od 13. pa do kraja obrađuju Neronovu vladavinu.

Opisujući vrijeme ranog carstva Tacit nije želio po svaku cijenu nadvisiti svoje prethodnike na tom poslu, čije je radove bez sumnje cijenio, već mu je bio cilj da kritički analizira razvoj vlasti u julijevsko-klaudijevskoj dinastiji. Kroz taj su se period postupno mijenjale 500 godina stare strukture rimske republike u moćno carstvo – vlast u rukama jednog čovjeka.

„Anali“ pokazuju kako je s vremenom u rimskoj državi slobode bilo sve manje a nasilja sve više, da bi završilo vojnim pučem, godine 68. Tamo gdje „Anali“ završavaju objašnjavanjem događaja, počinju „Historije“.

U „Analima“ se Tacit bavi carevima i carskim dvorom, opisuje sjednice senata te djela i sudbine poznatijih osoba onog doba, a gotovo potpuno zanemaruje ekonomiju i socijalne prilike u rimskom carstvu, kao i širenje rimske kulture i civilizacije po čitavu svijetu. Tacita zanimaju skoro isključivo ličnost cara i sjednice senata na kojima se osuđuju građani zbog uvrede veličanstva. Na taj način dolazimo do saznanja kakav su pokvaren i bolestan karakter imali rimski carevi, jer se pred nama ređaju osude i ubojstva braće, majki, prijatelja, mnogobrojnih protivnika koji bilo na kakav način smetaju imperatoru da još čvršće zauzme vlast, ili mu, navodno, tu vlast žele oduzeti.

Iako je bio republikanac i zalagao se za povratak onakve republike kakva je bila još prije braće Grakha, Tacit je znao da je ta zamisao gotovo utopija. U nemogućnosti da svoje zamisli provede u djelo, Tacit se zalaže za jaku, čvrstu vlast koja bi omogućavala u svako doba novim, sposobnim ljudima da je zauzmu. Ali to je bilo protiv nastojanja vladara svih dinastija da nametnu svog nasljednika, najčešće nesposobnog. Prvenstveno se to odnosi na Kaligulu, Nerona i Domicijana. Augusta nitko u Tacitovo vrijeme u Rimu nije smatrao prvim carem, nego vojskovođom, posljednjim diktatorom Republike. Ali August je uspostavio dinastiju, a nasljednik Tiberije nije imao više takvih vladalačkih sposobnosti. Tacit u „Analima“ naglašava da Rimu poslije Augusta nije trebao čovjek koji će znati sve o vojsci i vojničkim poslovima,

već onaj koji će biti vješt u upravljanju državom. A kruti vojnik Tiberije u civilnim je poslovima bio uistinu nespretan. I zato se u prvih šest knjiga „Anala“ osjeća primjetna doza ironije kojom Tacit opisuje Tiberija.

Nedemokratsko biranje careva vremenom je samo pogoršavalo stvari — Tiberije je bio dvolična neznalica, Kaligula je bio luđak, Klaudije nemoćan i naivan, a Neron lud i zao, a sve su carske žene ubijale ljude i upravljale državom kako su htjele.

Mnogo je historičara prije Tacita prikazalo julijevsko-klaudijevsku dinastiju, pa se Tacit mogao osloniti na radove već spomenutih Aufidija Basa i Plinija Starijeg. Za Tiberijevo vrijeme imao je Servilija Nonijana, za Neronovu vladavinu Kluvija Rufa i Fabija Rustika, a za 69. godinu Vipstana Mesalu, osobu koja je sudjelovala u fiktivnom „Razgovoru o govorništvu“. Svakako se poslužio i zapisima sa sjednica senata, memoarima mlađe Agripine te vojnim sjećanjima generala Korbula.

Do pisanja „Anala“ Tacit se gotovo uvijek bavio suvremenim događajima, gdje su vlastiti dojmovi, osim korištenja raznih izvora, bili presudni za formiranje autorovih sudova i zaključaka. Sada je Tacit trebao obraditi kritički velik broj izvora i zauzeti stav prema događajima u kojima nije osobno sudjelovao.

Znamenita Tacitova izreka „sine ira et studio“ dugo je vremena bila predmet polemika. Iako je pisanje povijesti za Rimljane bila i grana književnosti, ona je od pisca tražila da iznosi istinu. Vjerojatno se i Tacit trudio da poštuje to načelo, ali često je znao pogriješiti u opisu i procjeni situacije ponesen jačinom emocija.

U „Analima“ baca težište na zločine i samovolju careva, a zaboravlja nesumnjivo i dobre strane života za vrijeme julijevsko-klaudijevskih vladara — „pax Romana“ i mudro vođenje provincija, dobročinstva i pametne odluke careva. Osobe čiji mu se politički program nije sviđao (a to su najčešće bili carevi i njihovi pomoćnici) Tacit nemilosrdno degradira i kao karaktere; s druge strane, ljude s njemu milijim političkim shvaćanjima uzvisuje i u privatnom životu kao osobe bez mana i poroka (npr. Germanika, Tiberijeva nećaka, koji je smrtno stradao u stričevoj spletki).

Međutim, znao je biti i suzdržljiviji i objektivniji: dok je cijeli Rim bezobzirno optuživao mrtvog cara Domicijana da je ubio Tacitova tasta Agrikolu, dotle Tacit u „Životopisu Julija Agrikole“ trijezno izjavljuje da se uzrok smrti ne može ustanoviti potpuno točno.

Tacitovi mnogobrojni čitaoci kroz stoljeća bili su oduševljeni dvjema stvarima koje su nalazili u njegovim djelima: dubokom analizom i zaključcima, te načinom izražavanja odnosno izvrsnim stilom, gotovo nenadmašenim u prozi latinskog jezika.

Grčka je historiografija već nekoliko stoljeća prije ustanovila načela opisivanja prošlosti: ili su se događaji nizali i objašnjavali kronološkim redom ili su scenom dominirale važne ličnosti ili su se naglašavale pojedine akcije istaknutijih ljudi.

Svako je načelo imalo svoju tehniku, a rimska „analistička“ forma, kojoj je pripadao i Tacit, tokom dugotrajnog razvoja uspjela je spojiti sva tri načina, kombinirajući i uzimajući od svakog malo. Tacit je sigurno vladao metodom koju je izabrao, a kao uzor poslužio mu je rimski historičar Salustije Krisp.

Kornelije Tacit nije imao jasnih stavova o tome tko pokreće povijesna zbivanja — sad se ponašao i pisao kao religiozan Rimljanin, tvrdio da su glavni nosioci povijesnog toka bogovi i Sudbina — fatum, *μοῖρα*, sad je mislio da događaje usmjeravaju ljudske strasti, a tek ponekad, vrlo rijetko, kao na primjer u „Historijama“, da i masa ljudi — „plebs“ može igrati ulogu u odvijanju važnih povijesnih događaja.

Rijetki su antički historičari čiji je stil, kao Tacitov, u tolikoj mjeri bogat literarnim vrijednostima. Baziran na višestoljetnoj tradiciji rimske književnosti, Tacitov stil ima i mnogo osobnog. Struktura njegove rečenice zaboravlja na gotovo sve ustaljene norme, a ipak posjeduje onu poznatu snagu, ritam i boju latinskog jezika. Brojne sentencije poslužile su autoru da iznese svoje mišljenje o događajima. Tacitovo pisanje je izuzetno sažeto, a misaona mu je slikovitost tako uočljiva da su ga neki štovatelji nazvali „najvećim slikarom antike“.

Nakon smrti, Tacitovo ime i njegovo djelo polako su padali u zaborav. Djelovali su historičari čiji su stil i metode bili drugačiji od Tacitovih (kao npr. Svetonije i Plutarh), a utjecalo je i nezadovoljstvo Židova i posebno sve jačih kršćana Tacitovim pisanjem o njima.

Srednji vijek tek ponegdje i ponekad zna za Tacita — sjetila ga se karolinška renesansa i čitao ga je Boccaccio, ali potpuno su iz srednjovjekovnog mraka iznijeli Tacita i njegovo djelo tek humanisti koji su ga štampali u prvim tiskarama i predali u šire krugove poklonika ponovo otkrivene antičke književnosti. A otada Tacit i njegovi besmrtni radovi nadahnjuju mnoge književnike i političare, prvenstveno svojom iskrenom, najoštrijom osudom tiranije, a zatim i povijesnom vjerodostojnošću i literarnom savrшеноšću.

Ivo Goldstein

LITERATURA

1. K. Tacita „Agrikola“, priredio Martin Kuzmić, Zagreb 1908.
2. Tacitus: „Germania“, erklärt von U. Zernial, Berlin 1897.
3. K. Tacita „Germanija“, posuđeno iz knjižnice Klasične gimnazije, bez oznake prevodioca, izdavača i godine izdanja.
4. K. Tacita „Razgovor o govorništvu“, priredio Martin Kuzmić, Zagreb 1908.
5. Tacit: „Anali“ preveo Jakov Kostović, Zagreb 1970.
6. Encyclopaedia Britannica, Macropaedia, Volume 17, 1974, Tacitus, Conrelius.
7. Vladimir Vratović: Rimaska književnost, Povijest svjetske književnosti, II svezak, Zagreb 1977.